

Universitetet
i Stavanger

SERINE KONSTALI
VEILEDER: KRISTIAN STEINNES

Vidkun Quisling: Nødhjelpsarbeideren, politikeren og landssvikeren

Bacheloroppgave, 2024

Historie- bachelorstudium

Institutt for kultur- og språkvitenskap

Fakultet for utdanningsvitenskap og humaniora

Antall ord: 8236

Innholdsfortegnelse:

Introduksjon:	2
Problemstilling:	3
Historiografi:	4
Første akt: Nødhjelpsarbeideren fra Telemark som ble en helt.....	6
Hungersnød i Ukraina:.....	6
Behovet for hjelp:	8
Andre akt: Forsvarsministeren og grunnleggeren av Nasjonal Samling.....	9
Quisling inn i politikken:	10
Forsvarsminister Quisling:	11
Menstadslaget og pepperoverfallet:	12
Annektering av Grønland og statskupp i regjering:.....	13
Nasjonal samling:	14
Tredje akt: Statskupp, ministerpresidenten og landssvikeroppgjøret.....	15
Dagene før 9.april 1940:	16
Statskuppet over radio:	16
Statsakten: Quisling ble ministerpresident:	17
Lærerne og prestene skulle nazifisere skolen og kirken:	17
Deportasjonen av de norske jødene:	19
Rettsaken mot Vidkun Quisling:	20
Konklusjon:	21
Bibliografi:	24
Primærkilder:	24
Sekundærkilder:.....	24

Introduksjon:

Vidkun Quisling er i dag en person de fleste nordmenn har hørt om, på godt og vondt.

Mange oppfatter begrepet Quisling som selve definisjonen på en landssviker. Etternavnet hans står den dag i dag i Cambridge Dictionary som et internasjonalt skjellsord på en forræder. Begrepet «Quisling» betyr en person som har forrådt landet sitt. Man er særlig en Quisling hvis man har samarbeidet med en fremmed makt som okkuperer landet ditt.¹ For det var akkurat det Quisling gjorde, ifølge flertallet av nordmenn etter andre verdenskrig. Han valgte å stå på samme side som nazistene. Nazistene som ikke hadde respektert Norges nøytralitet og styrte Norge med hard hånd i fem krigsår sammen med quislings menn.

Disse «quislingene» hevdet derimot det motsatte. Vidkun Quisling hadde gjort det som var nødvendig for å forsvare Norges interesser mot stormaktene Tyskland og England. Det ville bli lettere hvis man inngikk et samarbeid med nazistene i stedet for å kjempe mot med militærmakt. Målet til Quisling var at Norge skulle være en selvstendig stat i en storgermansk orden. Derfor mente han at han hadde utført sin plikt og gjort det som var best for nordmennene og at de burde takke han. Etter krigen skulle Quisling likevel få kjenne på konsekvensene av å ha stått på nazistenes side.

Vidkun Quisling var en person som det har vært stor interesse for blant norske historikere etter andre verdenskrig, og det har blitt skrevet flere bøker og artikler om ham. Quisling er også en person som det ikke alltid er like lett å forstå. Faren, Jon Quisling, hadde uttalt til en elev at Vidkun var den av barna han kjente minst og at han ikke alltid var lett å bli klok på.² Vidkuns liv var fullt av kontraster og motsetninger. Han begynte sin yrkeskarriere som offiser i generalstaben. Senere ble han nødhjelpsarbeider sammen med Fridtjof Nansen til Ukraina for å hjelpe befolkningen som var rammet av hungersnød. Da den jobben var ferdig, ble Quisling forsvarsminister og senere grunnlegger av Nasjonal Samling. Så begikk han statskupp over radio 9.april 1940 og endte opp med å bli dømt til døden for handlingene under andre verdenskrig. Det er også stor interesse for å oppdage nye sider ved Quislings personlighet og liv som kan være med på å forklare hvorfor Quisling ble den personen vi kjenner han som i dag. Selv om det er forsket mye på Quisling, er det fortsatt mange som ønsker å oppklare «gåten Quisling» for å forstå hvordan Norges mest kjente nazist ble slik han ble.

¹ Cambridge Dictionary, «*quisling*.»

² Hans Fredrik Dahl, *Vidkun Quisling: En fører blir til*, (Oslo: Aschehoug, 1991), 40.

Ved å skrive denne bacheloroppgaven har jeg lyst til å vise at det ikke bare var valgene Quisling tok under krigen som fikk betydning for hans skjebne og vårt syn på han. Valgene han tok som ung nødhjelpsarbeider og senere forsvarsminister, og partileder fikk også følger for hvordan han endte opp som landssviker. Derfor vurderer jeg det slik at det er viktig å se på mer enn Quislings virke under krigen for å definere hvem han var. Målet er å vise fram de ulike sidene av Quisling som ikke har fått prege hans ettermæle i like stor grad som landssviksaken fra 1945. Måten som Quisling ble framstilt på etter andre verdenskrig er stort sett preget av en person som valgte å svikte eget land for å hjelpe nazistene i Norge. Ingen mennesker er medfødte monstre, uansett hvilke grusomme handlinger man begår senere i livet. Vi mennesker preges av personene vi omgir oss med og ulike nettverk som vi får senere i livet. Det gjelder også for Vidkun Quisling.

Vidkun Quisling ble født i Fyresdal i Telemark den 18. juli 1887. Han vokste opp i en prestefamilie som eldst av fire søsken. Vidkun var flink på skolen, fikk gode karakterer og imponerte særlig i historie og matematikk.³ Da Vidkun skulle velge en yrkeskarriere sa han til sin mor at «Jeg vil bli lege, men om søndagen vil jeg være prest!».⁴ Disse planene ble det ikke noe av, for i 1905 ble Norge en selvstendig nasjon. Da bestemte 18 år gamle Vidkun seg for at han skulle begynne på krigshøyskolen.⁵ Han skulle bli soldat. Ved sin avsluttende eksamen ved krigshøyskolen fikk Quisling karakteren 1,18. Dette var den beste karakteren som noensinne var gitt siden skolen ble opprettet i 1817. På grunn av den gode karakteren fikk Quisling audiens hos kongen.⁶ Senere skal Quisling bli lagt merke til av en mann som skal være med på å forme hans senere karriere, polarhelten og humanitærarbeideren Fridtjof Nansen.

Problemstilling:

I denne bacheloroppgaven skal jeg svare på følgende problemstilling: Hvordan har de ulike rollene Quisling hadde gjennom livet preget vårt syn på ham? For å svare på denne problemstillingen har jeg valgt å se på tre sentrale roller som Vidkun Quisling hadde i løpet av livet. Den første store rollen var som nødhjelpsarbeider i et Ukraina som var rammet av hungersnød. Da denne jobben var ferdig, valgte Quisling å gå inn i den andre store rollen som politiker. Først ble han forsvarsminister for de to statsministerne fra Bondepartiet Peder Kolstad og Jens Hundseid i perioden 1931–1933. Da han var ferdig i regjering, stiftet han Nasjonal Samling som ble Norges eget naziparti. Samtidig som NS prøvde å få større gjennomslagskraft

³ Hans Fredrik Dahl, *Quislings nettverk*. (Oslo: Aschehoug, 2015), 18-19.

⁴ Hans Fredrik Dahl, *Quisling: en norsk tragedie*. (Oslo: Aschehoug, 2004), 30.

⁵ Trude Lorentzen, *Quislings koffert: i fotsporene til en forræder* (Oslo: Kagge Forlag, 2022), 19.

⁶ Dahl, *En fører blir til*, 24-25.

hos det norske folk, reiste Quisling til Berlin for å treffe Adolf Hitler. I den tredje delen fokuserer jeg på rollen Quisling hadde som kuppemaker og senere ministerpresident og landssviker. Den 9. april 1940 innsatte Quisling seg som regjeringssjef og kastet den lovlige valgte Nygårdsvoll-regjeringen. Quisling måtte samarbeide med Josef Terboven i et krevende samarbeid før han ble utnevnt til ministerpresident. Etter fem lange krigsår skulle et landsvikeroppgjør avgjøre hvem som stod på riktig og feil side under krigen. I konklusjonen drøfter jeg hvordan de ulike rollene Quisling hadde gjennom livet har preget vårt syn på han.

Historiografi:

Jeg har basert meg på litteratur som gir god oversikt over livet til Quisling. Et slikt viktig bidrag er historiker Hans Fredrik Dahl sin biografi om Quisling i to bind. Den gir en grundig analyse av livet til Quisling. Dahl sin biografi regnes som standardverket når man skal finne relevant informasjon om Quisling. Biografien starter og slutter med når Quisling blir skutt under henrettelsen på Akershus festning i 1945. Siden Dahl skrev sin biografi i to deler i 1991 og 1992, har det kommet ny forskning om Vidkun Quisling. Derfor kommer jeg også til å bruke Dahls oppdaterte bok «Quisling: en norsk tragedie» fra 2004 som er en forkortet utgave av tobindsbiografien. Jeg har også brukt Dahls «Quislings nettverk» fra 2015 som gir nye perspektiver på hvem som var i Quislings omgangskrets og hvordan de påvirket han gjennom livet.

En annen viktig kilde er Trude Lorentzens bok «Quislings koffert». Lorentzen jobber som journalist i NRK. Hun har brukt både faglig litteratur, avisreportasjer og gamle opptak fra filmavisen for å fortelle sin historie om Quisling. Dahls bøker er skrevet fra perspektivet til en historiker, mens boken til Lorentzen ønsker å introdusere flere for hvem Quisling var som person. Dette er framstillinger, som med ulike perspektiv gir god oversikt over livet til Vidkun Quisling og tiden han levde i.

Annen relevant litteratur i oppgaven har blitt brukt for å forklare konteksten til sentrale hendelser som preget Quislings liv. I delen om nødhjelpsarbeidet har jeg brukt en bok av Anne Applebaum som ble utgitt i 2018. Den forteller om Ukrainas historie og hvorfor det oppstod hungersnød på 1920-tallet og igjen på 1930-tallet. Jeg har også valgt biografien til Carl Emil Vogt om Fridtjof Nansen for å forstå hvorfor Nansen valgte å starte nødhjelpsarbeidet i Ukraina. En fordel med denne biografien er at den gir et godt innblikk i hvordan Nansen var som person. Samtidig kan denne biografien også prøve å gi leseren et så godt som mulig inntrykk av Nansen som person. Vogt har også skrevet en bok om nødhjelpsarbeidet som Nansen ledet i Ukraina i perioden 1921–1923. Målet med denne boken er å se nærmere på hvordan Nansen organiserte

nødhjelpsarbeidet i Ukraina. Den gir også et annet perspektiv på den humanitære katastrofen enn boken til Applebaum som fokuserer på det amerikanske hjelpearbeidet i Ukraina som var der samtidig med Nansen.

Videre har jeg brukt boken til Finn Olstad om norsk historie fra 1905–1945 som forteller om sentrale hendelser i den aktuelle tidsperioden. Den beskriver blant annet hvordan regjeringen Kolstad/Hundseid håndterte Menstadslaget og Grønlandssaken som ble krevende saker for regjeringen. Jeg har også brukt boken til Gudleiv Forr, Per Egil Hegge og Olav Njølstad om ulike norske statsministere fra 1873 -2010. Den presenterer hvem Peder Kolstad og Jens Hundseid var, aktuelle saker under deres regjeringstid og hva de er særlig kjent for. Jeg har også brukt boken «Skammens historie» av Sigmund Aas og Thomas Vestgården for å redegjøre for hvordan samtiden forholdt seg til jødene og nyhetene om jødene som flyktet fra Tyskland. Boken blir også brukt senere i oppgaven for å henvise til selve jødedeportasjonen og rettsoppjøret etter krigen. Boken til Frank Aarebrot som forteller om 200 års norsk historie på 200 sider, blir også brukt for å referere til hva Bondepartiet mente om Quisling. Jeg har også valgt boken til Haldis Neegård Østbye som heter «Jødeproblemet og dets løsning». Boken ble gitt ut under pseudonym i 1938, men i senere utgaver står forfatterens fulle navn. Østbye var sentral i NS før krigen og en av dem som hadde tydelige antisemittiske holdninger mot jødene i Norge.

Helt til slutt i oppgaven har jeg brukt flere bøker som handler om andre verdenskrig i Norge som belyser ulike deler av krigen, sentrale hendelser under Quislings regjeringstid og senere rettssak når krigen er over. Jeg har brukt boken til Frank Aarebrot som forteller om opptakten til andre verdenskrig og sentrale hendelser i Norge under krigen. Denne boken blir brukt i del to og tre av oppgaven. I oppgaven nevner jeg skolen og kirkens kamp mot nazismen i Norge. Derfor bruker jeg bøkene til Nicola Karcher og Geir Thorsdal som skriver om lærerne og prestene. Disse bøkene forteller mer detaljert om en side av norsk krigshistorie som er kjent, men gjennom en grundigere framstilling om hva som preget deres motstandskamp. Begge bøkene har også med litt av forhistorien til NS og de blir også brukt i del to av oppgaven. Boken til Bodil Stenseth forteller om historien til Villa Grande og om at Quisling hadde gjenstander fra en jødisk familie som ble drept i Auschwitz i sitt eget hjem. Triologien til Ingar Kolloen beskriver sentrale hendelser og personer under andre verdenskrig fra 1.september 1939 og fram til natten 8.mai 1945. Denne kilden beskriver Europa og Norge i den aktuelle tidsperioden. I delen om rettssaken mot Quisling har jeg bruk bøkene til Aas og Vestgården, Asbjørn Jaklin og Lars Erik Vaale for å belyse rettssaken til Quisling fra ulike perspektiv.

I oppgaven har jeg også benyttet to primærkilder fra den aktuelle tidsperioden. Metodisk sett utvides informasjonsgrunlaget ved å benytte følgende primærkilder i oppgaven. Den første er «Maria Quislings dagbok og andre etterlatte papirer». Den ble utgitt etter hennes død i 1980, og her fortalte hun om livet med Norges mest kjente nazist. Den inneholder også andre sentrale historiske dokumenter fra samlingen til Maria og Quisling. Den andre primærkilden jeg har brukt er straffesaken mot Vidkun Quisling. Etter at rettssaken i 1945 var ferdig, ga Eidsivating lagmannsrett ut hele rettssaken som bok. Denne primærkilden viser hva som ble sagt i retten, ulike vitneforklaringer og dommen til Quisling.

Første akt: Nødhjelpsarbeideren fra Telemark som ble en helt

I denne delen av oppgaven vil jeg drøfte hvorfor Quisling havnet i Ukraina og hvordan disse turene preget han som person. Her fikk Quisling muligheten til å jobbe med Fridtjof Nansen. Jobben han hadde foran seg var alt annet enn enkel. Ukraina var rammet av hungersnød og tørke. Flere millioner stod i fare for å dø av sult, og det hastet med å få tak i nødhjelp. Samtidig som Quisling var i Ukraina, traff han begge konene sine, Alexandra og Maria. Da oppdraget var ferdig, ble Nansen og Quisling sett på som helter.

Hungersnød i Ukraina:

I årene 1921-1922 var store deler av Russland, Nord-Kaukasus og Ukraina rammet av en av de mest alvorlige hungersnødene i moderne tid. Ekstrem tørke hadde ødelagt avlingene to år på rad og bøndene sine kornreserver var borte, beslaglagt eller fortært.⁷ Det finnes ikke eksakte tall som sier hvor mange som døde av hungersnøden, fordi det var vanskelig å gjøre rede for den gangen. Likevel er det anslått at 5 millioner mennesker omkom under den voldsomme hungersnøden. Tallene svekket tilliten til bolsjevikene, og de fikk skylden for sultkatastrofen.⁸ De russiske kommunistmyndighetene hadde forsøkt å holde sultkatastrofen skjult for omverdenen, men sommeren 1921 hadde hungersnøden fått så stort omfang at det ikke lengre var mulig. Det eneste myndighetene kunne gjøre var å spørre omverdenen om hjelp. Selv om bolsjevikene fikk mye av skylden for katastrofen, utløste de ikke tørken som la til rette for katastrofen eller første verdenskrig som sørget for at sulten fikk spre seg.⁹

Det var liten tvil om at situasjonen var alvorlig. Mellom 20 og 30 millioner mennesker var rammet av matmangel og sykdommer og man fryktet for at situasjonen kom til å bli verre når

⁷ Carl Emil Vogt, *Fridtjof Nansen: mannen og verden*. (Oslo: Cappelen Damm, 2011), 376.

⁸ Anne Applebaum, *Rød sult: Stalins krig mot Ukraina*, overs. Rune Moen. (Oslo: Cappelen Damm, 2018), 103.

⁹ Carl Emil Vogt, *Nansens kamp mot hungersnøden i Russland 1921–23*. (Oslo: Aschehoug, 2007), 11.

vinteren nærmet seg.¹⁰ Selv om de russiske og ukrainske bøndene tidligere hadde klart seg når det var dårlig vær og tørke, fantes det ikke noe kornoverskudd i 1921. Alt ble nå konfiskert. Da det ble vanskelig å skaffe seg mat, måtte bøndene klare seg med det de fant. De begynte å spise hunder, rotter og innsekter, koke blader og gress, og det forekom tilfeller av kannibalisme.¹¹ Ukraina var også rammet av politisk kaos etter den russiske revolusjonen. Det eneste som var igjen på jordene var tynne, pistrede strå og sykdommer som tyfus og kolera herjet.¹²

Det var Andreas Urbye og Konrad Sundlo som anbefalte Quisling for Nansen. De hadde jobbet sammen med Quisling ved legasjonen i Helsinki og mente at han var en god kandidat for jobben. Quisling var intelligent, hadde militær bakgrunn som stabsoffiser og kunne russisk.¹³ Da Nansen fikk i oppdrag av Det internasjonale Røde kors å organisere nødhjelpsarbeidet deres, mintes han Quisling og valgte han til representant i Ukraina/Krim.¹⁴ Quisling fikk henvendelsen i januar 1922, og dette var en mulighet han ikke kunne si nei til. Han fikk også permisjon fra generalstaben for å bli med Nansen.¹⁵ Dette var en beslutning som skulle endre livet til Quisling.

Selv om det var viktig for Nansen å hjelpe russere og ukrainerne som sultet, var det ikke alle som mente at dette var en god ide. Hjelparbeidet til Nansen gikk imot rådende holdninger i samtiden. Flere mente at de som led av den russiske hungersnøden, var offer som måtte aksepteres i kampen mot kommunismen. Denne hungersnøden viste at prosessen gikk sin gang og at kommunist-Russland slik samtiden kjente landet var i ferd med å bryte sammen.¹⁶ Flere viste også en avvisende holdning til Nansens prosjekt. Et eksempel på denne manglende støtten var da den borgerlige avisen *Aftenposten* valgte å opprette en innsamlingsaksjon til nødstilte fiskere i Nord-Norge samme dag som Nansen åpnet sin kampanje. Et annet eksempel på den generelle skepsisen til bolsjevikene stod den britiske Lord Northcliffes presseimperium bak. Gjennom avisene sin kjempet han mot å gi bolsjevikene mat og medisiner. Northcliffe argumenterte med at man ikke visste om hjelpen nådde fram eller om den ville støtte opp om regimet. Hvis den støttet bolsjevikene, ville det føre til at befolkningen ble enda mer undertrykket.¹⁷

¹⁰ Vogt, *Fridtjof Nansen*, 376.

¹¹ Applebaum, *Rød sult*, 95.

¹² Lorentzen, *Quislings koffert*, 31-32.

¹³ Vogt, *Nansens kamp mot hungersnøden*, 215.

¹⁴ Dahl, *Quislings nettverk*, 23.

¹⁵ Dahl, *En norsk tragedie*, 54.

¹⁶ Vogt, *Nansens kamp mot hungersnøden*, 11.

¹⁷ Dahl, *En norsk tragedie*, 54.

Quisling hadde muligens et annet motiv for å si ja til å hjelpe Nansen. I 1914 døde søsteren Ester. Dette var et dødsfall som preget Quisling og han var vanskelig å trøste. Etter dødsfallet valgte han å avgi to løfter. Han skulle aldri gifte seg for det var å svikte Ester, og han skulle bruke tid på å «føre en kamp etter Esters aand for de svake og undertrykte og for menneskets vel».¹⁸ Selv om flere i samtiden fordømte bolsjevikene og avviste Nansens prosjekt, stilte Vidkun seg annerledes til saken. Dette var en oppgave med høye idealer og som kunne bære lys for verden. Han mente at man hadde en humanitær plikt til å hjelpe på tvers av politikken.¹⁹

Behovet for hjelp:

For at arbeidet til Nansen skulle lykkes var de helt avhengige av mat, medisiner og annet viktig utstyr. Vidkun begynte arbeidet med å sende rapporter til Nansens hovedkvarter i Genève for å fortelle omverdenen om sultkatastrofen. Han samlet også inn omfattende statistikk. Han anslo at dødeligheten var 10 000 mennesker per dag. Jo mer han undersøkte, desto mer alvorlig ble situasjonen for han. I enkelte landsbyer observerte Vidkun at det var ingen hunder, katter eller hester igjen, landet var brent, foreldre spiste barna sine og de døde likene ble slengt i hauger.²⁰

Likevel skulle det ta tid før nødhjelpen kom fram. En av rapportene til Vidkun havnet i mai 1922 på trykk i *The Daily Telegraph*. Her skrev han om en ukrainsk mor som har tatt livet av to av barna sine. Da moren ble spurt om hvorfor hun kvelte barna sine, svarte hun «Jeg kvalte dem fordi de var de svakeste og de mest utmattede, og så tilberedte jeg dem og vi spiste dem, fordi vi sultet.»²¹ Skrekkhistoriene ga ønsket effekt og varene som de trenger kom til Ukraina. De fikk matvarer, flere kornvogner, pakker og medisiner, danske pølser, norsk sild, nederlandsk ost og svenske barneklær.²² Nå begynte Quisling å få nye arbeidsoppgaver. Han skulle fordele forsyningene med hovedvekt på transportsiden, etablere og drive kjøkken, matsentraler og pakkesentraler.²³

Ifølge flere vitner skal Quisling ha drevet arbeidet med effektivitet, dyktighet og et bløtt hjerte. Senere estimerte han og Nansen at de reddet flere hundretusener eller millioner fra å dø av sult.²⁴ Likevel kan den amerikanske hjelpeorganisasjonen American Relief Agency (ARA) ha spilt en større rolle med sitt arbeid. 80% av nødhjelpen kom fra amerikanerne. På det meste ga organisasjonen til Herbert Hoover mat til 11 millioner mennesker, mens Nansen på det meste

¹⁸ Dahl, *Quislings nettverk*, 21.

¹⁹ Dahl, *En fører blir til*, 83.

²⁰ Dahl, *En norsk tragedie*, 54-55.

²¹ Lorentzen, *Quislings koffert*, 33.

²² Dahl, *En norsk tragedie*, 55.

²³ Dahl, *En fører blir til*, 86.

²⁴ Lorentzen, *Quislings koffert*, 34.

ga ut mat til 500 000. Likevel var begge bidragene viktige for å hindre at flere ble ofre for hungersnøden.²⁵

Samtidig som han administrerte hjelpearbeidet viste Quisling en annen side. Han ble bigamist og var gift med to kvinner samtidig. Familien hjemme i Norge reagerte, men sa ingenting.²⁶ Han traff sin første kone Alexandra i Ukraina, og på en ny tur til Ukraina i 1923 traff han Maria som ble hans andre kone. Quisling valgte å gifte seg med Maria, selv om han var gift med Alexandra. Ekteskapet til Maria ble papirløst. Det Quisling så for seg var at Maria ble konen og Alexandra pleiedatteren deres.²⁷ Her valgte Quisling å bryte et av løftene han ga etter Esters død, han skulle aldri gifte seg.

Nansen og Quisling ble stående igjen som helter for deres arbeid i Ukraina. Arbeidet til ARA ble ikke vektlagt mye i Norge. Da Quisling kom hjem, ble arbeidet hans slått stort opp i flere aviser og han fikk invitasjoner til å holde foredrag om situasjonen i Russland. Under foredragene viste Vidkun lysbilder og fortalte skrekkehistorier om folk som sultet i hjel og lik som lå stablet i gatene.²⁸ Dette skulle få betydning for Quislings videre karriere og liv. Turene til Ukraina preget han, fordi han fikk jobbe med Nansen som styrket selvfølelsen hans. Han ble også preget av elendigheten i Ukraina og at han fant begge konene sine der. Vidkun ble også mer skeptisk til kommunismen på disse turene.²⁹ Nå var han klar for å ta fatt på nye arbeidsoppgaver. Quisling ble med Nansen på flere turer på vegne av Folkeforbundet og så til Moskva sammen med sin gode venn Fredrik Prytz for å drive med trelastindustri.³⁰ Da Vidkun var ferdig med disse jobbene, tok han fatt på sin neste ambisjon, å bli politiker.

Andre akt: Forsvarsministeren og grunnleggeren av Nasjonal Samling

I denne delen av oppgaven drøfter jeg hvordan Quisling kom inn i politikken og hvorfor han stiftet NS. Etter Nansens død i 1930 lanserte Quisling seg som arvtaker til å fullføre Nansens livsgjerning. Nå var han ferdig som nødhjelpsarbeider og klar for nye oppgaver. I løpet av 1930-tallet stiftet Vidkun sin egen bevegelse, Nordisk folkereisning. Så ble han kontaktet av Bondepartiet og ble forsvarsminister i regjeringen til Peder Kolstad. I denne delen vil jeg undersøke noen sentrale hendelser som preget Quislings regjeringstid. Hendelsene jeg har valgt er Menstadslaget, pepperoverfallet, annekteringen av Grønland og planene om statskupp i

²⁵ Vogt, *Fridtjof Nansen*, 391-392.

²⁶ Dahl, *Quislings nettverk*, 24.

²⁷ Lorentzen, *Quislings koffert*, 53-54.

²⁸ Dahl, *Quislings nettverk*, 23

²⁹ Lorentzen, *Quislings koffert*, 71.

³⁰ Vogt, *Nansens kamp mot hungersnøden*, 286.

regjeringen. I mai 1933 ble Nasjonal Samling stiftet. Dette var et politisk parti som ikke kom til slå godt an hos folk flest før krigen i motsetning til sitt søsterparti i Tyskland. De slet med å nå ut med politikken sin til velgerne og forble et lite politisk parti uten makt.

Quisling inn i politikken:

Quislings politiske virke på tidlig 1930-tallet har ofte havnet i skyggen av andre hendelser som statskuppet og rettssaken etter krigen. Likevel var det noen sentrale årsaker som sørget for at Quisling havnet i politikken. Den første var Fridtjof Nansens død. Dødsfallet kom plutselig på Vidkun og resten av befolkningen. Nansens personlighet hadde gitt Quisling et ideal å strekke seg etter. Samtidig hadde Nansen åpnet dører for Quisling.³¹ Etter Nansens død oppstod det spørsmål om hvem som skulle fortsette arbeidet han startet og fylle tomrommet hans. Da så Quisling på seg selv som arvtaker etter Fridtjof Nansen, og ønsket å gjøre seg kjent for allmennheten. Nansen hadde fått æren for nødhjelpsarbeidet i Ukraina som Quisling hadde vært med på.

Etter å ha jobbet i Nansens skygge, håpet Quisling at det var hans tur til å skinne og bli Norges nye folkehelt.³² I tiden etter Nansens død stod det flere artikler i avisene om Nansens betydning og den rollen han hadde spilt i humanitært arbeid. Dette utnyttet Quisling til sin fordel. Gjennom Fredrik Prytz som kjente redaktøren i avisen Tidens tegn, fikk Quisling en artikkel på trykk som fikk tittelen «Politiske tanker ved Fridtjof Nansens død». Ifølge Quisling hadde Nansen sagt flere ganger at hans livsgjerning ikke var fullført. Hvis livsgjerningen skulle føres videre, måtte man si nei til klassekamp og partipolitikk, ja til et sterkere forsvar og økt fokus på rase for å nevne noe.³³

En annen årsak var artikkelserien «Russland og vi». Etter at Quisling kom hjem til Norge ble han sett på som russlandssekspert. Redaktøren i Tidens Tegn var så fornøyd med artikkelen om Nansen at han bestilte en hel artikkelserie om Russland. Det ble i alt 13 svære artikler og de ble slått stort opp.³⁴ Dette gjorde Vidkun til et kjent navn, og han ble invitert til innflytelsesrike middagsselskap og som valgtaler selv om han ikke tilhørte noe parti.³⁵ Samtidig som Quisling skrev på artikkelserien, planla han og Prytz neste skritt. Prytz spilte også en sentral rolle i å introdusere Vidkun for innflytelsesrike personer som kunne skaffe han innpass i politikken. Målet var å realisere noe Quisling og Prytz hadde snakket om lenge. De skulle danne en ny

³¹ Dahl, *En fører blir til*, 146.

³² Lorentzen, *Quislings koffert*, 69.

³³ Dahl, *En norsk tragedie*, 87.

³⁴ Dahl, *En fører blir til*, 149.

³⁵ Dahl, *En norsk tragedie*, 89.

bevegelse som skulle erstatte Stortinget og partistyre.³⁶ I mars 1931 ble Nordisk folkereisning dannet. Tre av punktene partiet vedtok var å knuse marxismen, reise rasen og vinne arbeiderne.³⁷ I denne bevegelsen valgte flere høytstående mennesker i samfunnet å underkaste seg en gruppe offiserer som de hadde all tillit til. De skulle gå sakte fram og holde på i det skjulte.³⁸ Quisling ble øverste sjef, men etter at Prytz hadde jobbet i kulissene fikk Quisling et nytt tilbud, å bli forsvarsminister.

Forsvarsminister Quisling:

I 1931 ble Quisling forsvarsminister i Bondepartiets regjering. Grunnen til at de hadde kontaktet Quisling var fordi regjeringen ønsket en fagmann som hadde militær bakgrunn.³⁹ Da Peder Kolstad skulle velge sine statsråder, vurderte han flere unge offiserer. Valget falt på Quisling etter å ha snakket med Nationens redaktør Aadahl som også ble påvirket av Prytz som fremmet Quislings kandidatur.⁴⁰ For Bondepartiet var Quisling en stor mann, selv om flere mente at han var kontroversiell. Han hadde til og med jobbet med selveste Fridtjof Nansen. Kort tid etter at Quisling hadde meldt seg inn ble han utnevnt til forsvarsminister.⁴¹ Quisling ble nå medlem i Bondepartiet. Det var ikke noe problem at han ikke hadde vært engasjert i partiet tidligere. Det viktigste var at han sa ja til jobben som forsvarsminister. Ved at Quisling fikk denne jobben ble dette en ny måte for folkereisningen til å opprettholde fronten mot arbeiderbevegelsen.⁴² Etter at han ble utnevnt ønsket Quisling å lede departementet effektivt og ubemerket. Han hadde ikke tenkt å stikke seg fram i regjeringskollegiet. Flere reagerte på dette, fordi Vidkun var stille også i saker som angikk hans embete.⁴³

På 1930-tallet var Norge, både by og land, preget av dårlige tider økonomisk med høy arbeidsledighet, fattigdom, konkurser og gjeld. Bøndene følte seg truet. De ønsket ikke at tjenenestefolkene på gården skulle gjennomføre en revolusjon. Derfor ønsket de seg at tydelige antikommunister skulle lede landet for å hindre opprør blant arbeiderne. Partiet som Quisling var blitt medlem av, lå langt ut til høyre politisk og tok gjerne imot meningsfeller som også var langt ut på høyresiden. Flere på borgerlig side i politikken viste interesse for den italienske

³⁶ Dahl, *Quislings nettverk*, 28-29.

³⁷ Dahl, *En fører blir til*, 159.

³⁸ Finn Olstad, *Den store forsoningen: norsk historie 1905-1945*. (Oslo: Dreyer Forlag, 2019), 237.

³⁹ Gudleiv Forr, Per Egil Hegge og Olav Njølstad, *Mellom plikt og lyst: norske statsministere 1873-2010*. (Lysaker: Dinamo Forlag, 2010), 184.

⁴⁰ Dahl, *En fører blir til*, 165.

⁴¹ Frank Aarebrot, *200 år på 200 sider: En kavalkade over Norges historie etter 1814*. (Oslo: Kagge Forlag, 2014), 102-103.

⁴² Olstad, *Norsk historie 1905-1945*, 237.

⁴³ Dahl, *En norsk tragedie*, 92.

fascismen og den tyske nazismen. Partier som Høire og Bondepartiet var også interessent i den nye politikeren i Tyskland som het Adolf Hitler.⁴⁴

I denne perioden hadde bondepartiregjeringen to statsministere, Peder Kolstad og Jens Hundseid. Grunnen til at Bondepartiet fikk regjeringsmakt var fordi Venstres statsminister Johan Ludvig Mowinckels regjering måtte gå av etter å ha blitt nedstemt i Lilleborgsaken. Da Mowinckel pekte ut sin etterfølger, pekte han på Bondepartiet. Selv om det ville vært naturlig å peke på det største partiet, Arbeiderpartiet, var det ikke aktuelt.⁴⁵ Dermed ble Peder Kolstad landets nye statsminister.

Regjeringen til Kolstad hadde den minste stortingsgruppen med 25 representanter. Ingen norsk regjering har hatt så liten støtte i Stortinget som denne Bondepartiregjeringen. Regjeringen tiltrådte også i en økonomisk bølgedal. Regjeringens budsjett for 1932–1933 var det laveste budsjettet gjennom hele 1900-tallet og arvet flere kompliserte saker.⁴⁶ De økonomiske problemene tynget Kolstad som både var statsminister og finansminister. Den 5.mars 1932 døde Kolstad av blodpropp. Kolstads etterfølger ble partiets parlamentariske leder, Jens Hundseid.⁴⁷ Det var store kontraster mellom Hundseid og hans forgjenger. Mens Kolstad hadde vært tilbakeholden og rolig, var Hundseid rask, temperamentsfull og kunne ta impulsive avgjørelser. Den politiske situasjonen i 1932 gjorde at det ikke var riktig tid og sted for å vedta impulsive beslutninger. Den økonomiske krisen sørget også for økende arbeidsledighet og fattigdom.⁴⁸

Menstadslaget og pepperoverfallet:

En av de politiske hendelsene som trekkes fram av Quislings 22 måneder som forsvarsminister, er Menstadslaget. Denne saken kom opp tre uker etter at regjeringen hadde tiltrådd.⁴⁹ Årsaken til slaget var å hindre streikebryteri hos Norsk Hydros laste- og losseplass som lå midt mellom Skien og Porsgrunn. Politiet ble informert og satte opp sperringer ved Menstad for å stanse demonstrasjonstoget som hadde omtrent 2000 demonstranter. Politiet stilte opp med vannslanger og køller, men endte opp med å bli jaget på flukt. I ettertid har Menstadslaget blitt et samlende symbol på arbeidernes motstandsvilje og en seier mot de borgerlige som tok inn politi for å hindre streikebryteri. Det huskes også av en annen grunn. Forsvarsminister Quisling

⁴⁴ Lorentzen, *Quislings koffert*, 72-73.

⁴⁵ Forr, Hegge og Njølstad, *Norske statsministere 1873-2010*, 184.

⁴⁶ Dahl, *En fører blir til*, 167-168.

⁴⁷ Dahl, *En norsk tragedie*, 100.

⁴⁸ Forr, Hegge og Njølstad, *Norske statsministere 1873-2010*, 189.

⁴⁹ Dahl, *En fører blir til*, 169.

sendte militære styrker og krigsskip til området.⁵⁰ Da arbeiderpressen skulle omtale saken, valgte de ut Quisling som syndebukk og regjeringen fikk skarp kritikk.⁵¹

En annen hendelse som har fått mye oppmerksomhet er det såkalte pepperoverfallet. Den 2.februar 1932 ble Quisling overfalt og knivstukket i eget departement av en eller flere ukjente gjerningsmenn. Quisling ble ikke trodd av venstrepartiene og de anså affæren som oppdiktet.⁵² Da politiet kom til åstedet, fant de pepper på gulvet som trolig ble forsøkt å blinde Quisling med. Saken ble offentliggjort, og det ble lovet 5000 kroner til den som kunne hjelpe med oppklaringen.⁵³ Politiet valgte å gå ut med nye opplysninger i saken fra to medisinske professorer for å vise at overfallet var mer alvorlig enn antatt. Quisling hadde vært i kamp med gjerningsmannen/mennene, han hadde fått en knivskade, to slag mot hodet, hjernerystelse og blitt slått med tung batong.⁵⁴ Pepperoverfallet satte langvarige spor i norsk opinion. Det ble stilt spørsmål ved Quislings troverdighet: Var han en løgner eller fortjente han sympati?⁵⁵ Etter overfallet i forsvarsdepartementet ble Maria aldri kvitt frykten for at hun skulle miste Vidkun.⁵⁶ Dette ble ikke siste gangen hun skulle være redd for å miste han.

Annektering av Grønland og statskupp i regjering:

En annen sak som Kolstads regjering fikk i fanget, var den norske okkupasjonen av Øst-Grønland. Kolstad var ikke tilhenger av okkupasjonen, men de mer nasjonalistiske og patriotiske kreftene i Bondepartiet presset han.⁵⁷ Det endte med at Kolstads regjering annekterte et område på Øst-Grønland som de kalte Eirik Raudes land i 1931. Norske fangstfolk som tilhørte kretser rundt ishavsrådet, hadde gjennomført en privat okkupasjon. Quisling ble regnet som en av dem som støttet okkupasjonen, selv om han engasjerte seg lite. Han hadde også sans for å vende tilbake til «de gamle norske skatteland».⁵⁸ Regjeringen var splittet og i tvil, men godkjente okkupasjonen. Okkupasjonen endte i et nederlag og tilbaketog. Konflikten havnet i den internasjonale domstolen i Haag. Rettssaken endte med at Norge tapte i 1933 og okkupasjonen var ulovlig. Det var Danmark som hadde suverenitet over hele Grønland.⁵⁹

⁵⁰ Olstad, *Norsk historie 1905-1945*, 210-211.

⁵¹ Dahl, *En fører blir til*, 171-172.

⁵² Dahl, *Quislings nettverk*, 30.

⁵³ Dahl, *En norsk tragedie*, 98.

⁵⁴ Dahl, *En fører blir til*, 194.

⁵⁵ Dahl, *En norsk tragedie*, 100.

⁵⁶ Maria Quisling, *Dagbok og andre etterlatte papirer*, red. av Øystein Parmann. (Oslo: Dreyer Forlag, 1980), 83.

⁵⁷ Forr, Hegge og Njølstad, *Norske statsministere 1873-2010*, 185.

⁵⁸ Dahl, *En fører blir til*, 178.

⁵⁹ Olstad, *Norsk historie 1905-1945*, 219.

Selv om Quisling hadde vært en lojal fagstatsråd under Kolstads ledelse, skulle dette endre seg fra våren 1932 til regjeringens fall.⁶⁰ Han vurderte å begå statskupp mot Jens Hundseid. Hundseid visste ikke at Quisling i all hemmelighet jobbet med et farlig undergravningsarbeid av sin øverste sjef og landet. Fra januar– oktober 1932 diskuterte Quisling kupplanene med herremiddagkretsen sin i Oslo. Quisling hadde også stilt krav om å overta regjeringsledelsen, men kravet ble avvist.⁶¹ Statsminister Hundseid og Quisling ønsket hverandres avgang, men ingen av dem ville trekke seg. Den 21. november 1932 brøt Quisling sin vanlige taushet under regjeringsskonferansen hvor han kom med flengende kritikk av statsministeren og ba om at Hundseid måtte tre tilbake. Dette fikk ikke støtte i regjeringen. Det er vanlig statsskikk at statsministeren velger sine regjeringsmedlemmer og ikke omvendt. Hvis Quisling hadde mistet statsrådsposten ville konfliktene i regjeringen blitt avslørt.⁶² Regjeringen Hundseid falt i februar 1933 på grunn av et mistillitsforslag og ble erstattet av Mowinckel sin tredje regjering.⁶³

Nasjonal samling:

I 1933 stiftet Quisling Nasjonal Samling. Målet med partiet var at han ville samle og forene splittende viljer som skulle bindes sammen. NS ble ikke en konkurrent til andre norske organisasjoner som kjempet for samme sak.⁶⁴ Quisling var også opptatt av at hele høyresiden måtte samle seg for å stå opp mot Arbeiderpartiet som han fryktet lå langt til venstre politisk. Quisling hevdet at han stod i front for en unik nordisk bevegelse og tok opp arven etter viktigkongene Harald Hårfagre og Olav den Hellige. Likevel slet Quisling med å få fram appellen til NS. Den norske økonomien gikk bedre og Arbeiderpartiet tok større avstand fra Stalins kommunistregime utover 1930-tallet.⁶⁵ Quisling var opptatt av borgerlig samling, men det ble det ikke noe av. De sentrale partiene vegret seg for å samarbeide med NS.⁶⁶ Det nye partiet minnet om Nordisk folkereisning. Selv om de hadde nytt navn, lå det fortsatt en antiparlamentarisme og antisosialisme i bunn.⁶⁷

NS var også en anti-parti bevegelse. Det vil si at de så på andre politiske partier som en ulykke og mente landets øverste ledere ikke burde utgå fra politiske partier, men de som var best egnet.⁶⁸ Da Quisling stiftet partiet, hadde han store forventinger om et valgskred. Han var

⁶⁰ Dahl, *En fører blir til*, 191.

⁶¹ Forr, Hegge og Njølstad, *Norske statsministere 1873-2010*, 190-191.

⁶² Dahl, *En norsk tragedie*, 109-110.

⁶³ Olstad, *Norsk historie 1905-1945*, 238.

⁶⁴ Dahl, *En fører blir til*, 264-265.

⁶⁵ Lorentzen, *Quislings koffert*, 76-78.

⁶⁶ Dahl, *En norsk tragedie*, 117.

⁶⁷ Olstad, *Norsk historie 1905-1945*, 240.

⁶⁸ Dahl, *Quislings nettverk*, 9-10.

optimistisk, fordi NS drev en aktiv valgkamp og Quisling tiltrakk seg store velgermasser når han holdt taler.⁶⁹ Stortingsvalgene i 1933 og 1936 ga ikke det ønskede valgskredet som Quisling og hans meningsfeller hadde ventet på. I 1933 fikk NS 2,2% av stemmene og i 1936 fikk partiet bare 1,8%.⁷⁰ Heller ikke kommunevalgene i 1934 og 1937 ble en suksess. Likevel fikk NS en del ordførere i dalstrøkene på Østlandet, øvre Gudbrandsdal og i øvre Telemark. Årsaken til at NS gjorde det bedre ved lokalvalgene var at man ikke snakket like mye om ideologi i lokalvalgene som ved stortingsvalgene.⁷¹ De gjorde også et godt valg i Stavanger i 1935. Da fikk NS 12% og 8 representanter inn i bystyret.⁷²

Samme år som Quisling stiftet sin bevegelse, kom Hitler til makten i Tyskland på lovlig vis. Han bygget opp en sterk autoritær stat, fikk fart på økonomien, skapte arbeidsplasser og skaffet mat på bordet.⁷³ Samtidig forverret situasjonen seg for de tyske jødene. Embetsmenn mistet jobbene sine, jødene ble nektet pensjoner og forlagene ble «renset» for jøder. Selv om flere jøder flyktet, var nabolandene mer opptatt av hvilke problemer som fulgte med hvis man tok imot jødiske flyktninger.⁷⁴ En annen som så på jødene som et problem var Haldis Neegård Østbye. Hun var en av Quislings mest fortrolige medarbeidere før krigen. Hun var tydelig på at antisemittisme var selvforsvar og ikke rasehat.⁷⁵ NS ble etter hvert en sammensveiset gruppe som trodde på noe få andre gjorde. De ble sikrere i sin sak på at de hadde rett.⁷⁶

Tredje akt: Statskupp, ministerpresidenten og landssvikeroppgjøret

I den tredje delen av oppgaven skal jeg se nærmere på hva det var som gjorde at Vidkun Quisling ble den myteomspunne personen vi kjenner han som i dag. Det er i denne rollen de fleste kjenner Quisling og som har fått størst oppmerksomhet. Jeg har valgt å starte denne delen av oppgaven ved å fokusere på dagene før 9.april 1940 for å vise at NS også var aktive i dagene før okkupasjonen. Andre sentrale hendelser i denne delen er statskuppet 9.april 1940, «statsakten», kampen om folket, deportasjonen av de norske jødene og landssvikeroppgjøret etter krigen.

⁶⁹ Geir Thorsdahl, *Quislings biskoper. en norsk kirke i nazismens tjeneste*. (Oslo: Kagge Forlag, 2017), 16.

⁷⁰ Nicola Karcher, *Kampen om skolen: nazifisering og lærernes motstand i det okkuperte Norge*. (Oslo: Dreyer Forlag, 2018), 19-20.

⁷¹ Frank Aarebrot, *Krigen 200 sider: Norge under annen verdenskrig*. (Oslo: Kagge Forlag, 2018), 50.

⁷² Dahl, *Quislings nettverk*, 93.

⁷³ Lorentzen, *Quislings koffert*, 76

⁷⁴ Sigmund Aas og Thomas Vestgården, *Skammens historie: Den norske stats mørke sider 1814–2014*. (Oslo: Cappelen Damm, 2014), 161.

⁷⁵ Haldis Neegård Østbye, *Jødeproblemet– og dets løsning*. (Oslo: Eget Forlag, 1939), 95.

⁷⁶ Lorentzen, *Quislings koffert*, 85.

Dagene før 9.april 1940:

Den 7.april 1940 kalte Quisling inn til et viktig møte i NS. Da hadde partiet rådsmøte i Oslo for 33 NS-tillitsmenn. På dette møtet holdt Quisling en innledning om den aktuelle situasjonen. Her redegjorde Vidkun for hvilke begivenheter som kunne komme til å skje i nærmeste framtid på grunn av den alvorlige situasjonen landet og NS stod ovenfor. Quisling avsluttet innlegget med en oppfordring til de andre i partiet om å sette inn alt for bevegelsen.⁷⁷ Om kvelden 8.april 1940 gikk NS-folk utenfor Hotel Continental og delte ut løpesedler. Ifølge disse løpesedlene kom Norge til å bli angrepet av tyskerne på grunn av politikken til de andre partiene.⁷⁸ Det stod også at Quisling krevde å få styre landet og at regjeringen hadde ført landet i avgrunnen.⁷⁹ Noen timer senere startet tyskerne sitt angrep på Norge. Samme kveld sjekket Quisling inn på Hotel Continental. Quisling bodde kun ti minutter fra det aktuelle hotellet, men det var en grunn til at han sjekket inn her. Det gamle NRK-studioet lå ikke langt fra Hotel Continental. Dette gjorde det lettere for Quisling å snike seg inn i radiostudioet for å begå statskupp.⁸⁰

Statskuppet over radio:

Klokken 19.30 på kvelden den 9.april 1940 gjennomførte Quisling verdenshistoriens første statskupp via radio.⁸¹ Han kunne meddele at regjeringen Nygårdsvoll hadde flyktet og han hadde danne sin egen regjering.⁸² Siden regjeringen og Stortinget hadde flyktet til Hamar, hadde man ikke hørt noe fra dem. Dermed brøt Quislings meddelelse med Nygårdsvoll- regjeringens stillhet. Flere av ministerne som ble en del av den nasjonale regjeringen var ikke blitt spurt på forhånd.⁸³ Klokken 22.00 samme kveld gjentok han meddelelsen og sammensetningen av den nye nasjonale regjeringen. Quisling tilføyde at offiserer og embetsmenn måtte adlyde den nye nasjonale regjeringen og hvis man avvek fra den ordren ville man personlig bli stilt til ansvar.⁸⁴

Det tok ikke lang tid før etternavnet til Vidkun ble et internasjonalt skjellsord. Allerede 19.april 1940 skrev The Times at etternavnet var en gave fra gudene og at det var ikke mulig å finne et bedre ord for å beskrive en forræder. Winston Churchill mente at Quisling hørtes ut som en slange som snodde seg i gresset.⁸⁵ Likevel ga ikke statskuppet det Quisling hadde håpet på. Den 24.april 1940 ble Josef Terboven innsatt som Reichskommissar i Norge. Det var han som skulle

⁷⁷ Hans Fredrik Dahl, *Vidkun Quisling: En fører for fall*. (Oslo: Aschehoug, 1992), 72-73.

⁷⁸ Aarebrot, *Krigen på 200 sider*, 46.

⁷⁹ Ingar Sletten Kolloen, *Under krigen: Nå må vi ikke falle*. (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2019), 78.

⁸⁰ Aarebrot, *Krigen på 200 sider*, 45-46.

⁸¹ Lorentzen, *Quislings koffert*, 118.

⁸² Dahl, *En norsk tragedie*, 200.

⁸³ Kolloen, *Vi må ikke falle*, 134.

⁸⁴ Dahl, *En fører for fall*, 88.

⁸⁵ Lorentzen, *Quislings koffert*, 119-120.

styre og ikke Quisling.⁸⁶ I Terbovens planer var det ikke plass til Quisling og hans parti. Enhver form for formelt samarbeid skulle unngås. Terboven mente at partiet ikke var egnet til å spille en rolle i det okkuperte Norge.⁸⁷ De tradisjonelle politiske partiene ble nå forbudt, og det var kun NS som fikk drive med politikk. Det førte til at medlemstallet økte. Før krigen hadde NS kun 2700 registrerte medlemmer. Ved utgangen av 1940 hadde nesten ti ganger så mange betalt kontingent.⁸⁸

For mange nordmenn ble Quisling selve symbolet på de nordmennene som valgte å samarbeide med tyskerne. Han ble raskt lagt for hat. Quisling ble ikke det nasjonale symbolet under krigen som folket trengte.⁸⁹ Folk hengte opp plakater og brukte ulike motstandssymbol for å vise at man ikke støttet nazistene og Quisling. Et av kallenavnene som Quisling fikk var «Vidkjent Usling fra Sans og Samling».⁹⁰

Statsakten: Quisling ble ministerpresident:

1.februar 1942 ble Vidkun Quisling utnevnt til ministerpresident. Ved Akershus festning stod soldatene oppstilt, og flere nazistopper skulle være med på innsettelsen. Endelig fikk Quisling den makten han mente han fortjente etter å ha forhandlet med Hitler.⁹¹ Ingen i Norge hadde hatt embetet hans tidligere, ministerpresident. Dette var en dag som var «Større enn 17.mai 1814! Større enn 7.juni 1905!».⁹² I talen sin sammenlignet Quisling seg med Harald Hårfagre som samlet landet til et rike på samme dag som hans bursdag, 18.juli. Dette var en dag i norsk historie som ifølge Quisling overgikk andre viktige hendelser i norsk historie.⁹³

Lærerne og prestene skulle nazifisere skolen og kirken:

Selv om Quislings og NS satt med regjeringmakten, hadde de ikke vunnet over folket. Han hadde forsikret Terboven om at det var lett å gjennomføre en revolusjon ovenfra i Norge. NS kontrollerte staten, embetsverket og den fjerde statsmakt, men ikke folket.⁹⁴ I talen sin da han ble utnevnt til ministerpresident sa Quisling at det Norge har bruk for var en «streng skolemester som skal lære folket disiplin».⁹⁵ To av de gruppene som skulle være med på å utøve denne disiplinen var lærerne og prestene.

⁸⁶ Dahl, *En norsk tragedie*, 213-214.

⁸⁷ Karcher, *Kampen om skolen*, 17.

⁸⁸ Lorentzen, *Quislings koffert*, 123.

⁸⁹ Aarebrot, *Krigen på 200 sider*, 86.

⁹⁰ Lorentzen, *Quislings koffert*, 137.

⁹¹ *ibid*, 153.

⁹² Dahl, *En norsk tragedie*, 282.

⁹³ Lorentzen, *Quislings koffert*, 154.

⁹⁴ Ingar Sletten Kolloen, *Under krigen: Nå må vi tåle alt*. (Oslo: Gyldendal Norske Forlag, 2021), 306.

⁹⁵ Dahl, *En fører for fall*, 265.

Kort tid etter at Quisling ble ministerpresident, økte konfliktnivået mellom lærerne og NS. Quisling vedtok en ny lov som skulle få stor påvirkning på landets over 500 000 barn og unge. Alle barn mellom 10 og 18 år skulle være med i NS sin barne- og ungdomsorganisasjon. De foreldrene som valgte å motsette seg aksjonen, ble sett på som fiender av NS-staten og straffet med bøter og fengsel. I en annen lov ble det bestemt at lærerne måtte være medlem av NS sitt nyopprettede forbund Norges Lærersamband. Målet var at NS-staten skulle nå barna når de var på skolen. NS hadde også nazifisert skolestyrene og prøvd å tvinge lærerne til å signere en lojalitetserklæring.⁹⁶ Den 4.mars 1942 hadde 7000 av landets 12 000 lærere meldt seg ut av NS sitt lærersamband.⁹⁷

Kampen om å nazifisere skolen hadde to motparter. Det var en kamp mellom nazistenes totalitære skole og lærernes liberale og mer demokratiske skole. Konflikten mellom disse to partene handlet ikke bare om hvordan lærerne skulle undervise elevene sine eller hva som skulle med i lærerplanene. Det handlet om hvem som skulle prege ungdommen. Hvis nazistene fikk spre sitt budskap til barn og unge i skolen, kunne det være med på å forme fremtidens Norge.⁹⁸ At Quisling ikke hadde kontroll på lærerne var pinlig, fordi det viste at han som ministerpresident ikke hadde autoritet på samme måte som Terboven.⁹⁹

Prestene ble en viktig del av nazistenes prosjekt om å nazifisere kirken. I Tyskland var flere høytstående politikere skremt over makten som kirken hadde. Det var kun der Hitler ble utsatt for åpen kritikk.¹⁰⁰ Det skulle NS og Quisling også få i Norge. Kirken tok opp saker for andre institusjoner som ble angrepet under krigen. De klaget på at lærerne ble presset, at ungdom fikk juling og at folk ble sendt på tvangsarbeid. Quisling prøvde å presse og true biskoper som la ned embetene sine, men de klarte ikke å fylle de ledige embetene.¹⁰¹ Ifølge Quisling var det en ulykke for landet at biskopene hadde opptrådd som verdslige partipolitikere i stedet for å være Kristis tjenere.¹⁰² I alt la 797 av landet 858 prester ned sitt embete. Biskopene og prestene ville ikke ha noe med NS å gjøre.¹⁰³ Kirken ble et samlende symbol under krigen. Når folk ikke

⁹⁶ Kolloen, *Nå må vi tåle alt*, 306-307.

⁹⁷ Asbjørn Jaklin, *De dødsdømte: 25 menn. 25 henrettelser. Ett oppgjør*. (Oslo: Gyldendal Norske Forlag, 2011), 285

⁹⁸ Karcher, *Kampen om skolen*, 9.

⁹⁹ Jaklin, *De dødsdømte*, 285.

¹⁰⁰ Thorsdahl, *Quislings biskoper*, 265.

¹⁰¹ Aarebrot, *Krigen på 200 sider*, 98-99

¹⁰² Thorsdahl, *Quislings biskoper*, 71.

¹⁰³ Kolloen, *Nå må vi tåle alt*, 314.

hadde tro på myndighetene, søkte mange seg til kirken. Det var ikke nødvendigvis fordi de var religiøse, men fordi kirken torde å si ifra.¹⁰⁴

Deportasjonen av de norske jødene:

Et av de store spørsmålene som flere historikere har prøvd å svare på er: Hva visste Quisling om deportasjonen av de norske jødene? Det finnes ingen ordre som han eller Hitler skrev under på, for å gi tildeling til å deportere jødene. Jo høyere man kom opp i beslutningskjeden, jo vanskeligere var det å finne dokumentasjon som kunne svare på dette spørsmålet. Avgjørelser og prosesser ble ikke skrevet ned med vilje.¹⁰⁵

Det vi vet er at Quisling var informert om massakrene av jødene på østfronten. Med Quislings taushet ønsket han kanskje å understreke at det var tyskernes ansvar. Likevel visste Quisling at jødene ikke levde under gode forhold. Under et besøk til Polen og Ukraina i 1942 fikk han se at jødene levde i ghettoer. Ryktene gikk i NS om at jødene fikk en langt verre skjebne enn det som det ble gitt uttrykk for. Selv om Quisling hørte disse ryktene, sa tyskerne ingenting og han spurte dem heller ikke om hvordan de behandlet jødene.¹⁰⁶ Hvis Quisling noen gang sprute etter jødene, finnes det ingen etterlatte spor. Saken ble ikke snakket om. Likevel må regjeringen ha visst eller hatt sine mistanker.¹⁰⁷

NS gikk inn for å gjeninnføre forbudet mot at jøder kunne få adgang til riket. På tysk ble dette oversatt til Aufenthalt i stedet for den riktige oversettelsen Zutritt. Dermed kunne det virke som at regjeringen nektet jødene å oppholde seg i Norge, ikke å bli nektet adgang. Dette ble lagt til grunn da SS fikk jødene arrestert og deportert høsten 1942. Selv om nazistene også deltok i deportasjonen av jødene, hvilte det også et ansvar på partiet som gikk inn for å nekte jøder adgang til Norge. Ministerpresidenten signerte forbudet.¹⁰⁸ NS sendte også ut et spørreskjema til de norske jødene. Før krigen bodde det litt over 2000 jøder i Norge. NS kartla 1582 menn, kvinner, gamle og barn.¹⁰⁹ I alt ble 773 norske jøder deportert til tyske konsentrasjonsleirer. 230 familier ble helt utryddet. Bare 38 personer overlevde.¹¹⁰ I motsetning til andre tyskokkuperte land hjalp norsk politi med å arrestere jødene. I Luxembourg, Nederland og Belgia måtte nazistene gjennomføre arrestasjonene selv.¹¹¹

¹⁰⁴ Aarebrot, *Krigen på 200 sider*, 100.

¹⁰⁵ Lorentzen, *Quislings koffert*, 176-177.

¹⁰⁶ Dahl, *Quislings nettverk*, 42.

¹⁰⁷ Dahl, *En norsk tragedie*, 330.

¹⁰⁸ Dahl, *Quislings nettverk*, 89-90.

¹⁰⁹ Lorentzen, *Quislings koffert*, 169-170.

¹¹⁰ *ibid*, 176.

¹¹¹ Aas og Vestgården, *Skammens historie*, 165.

Da Donau la fra kai med 529 jøder om bord, satt Quisling i et møte på slottet. Han diskutere hvem som skulle bli ny tollinspektør i Drammen.¹¹² Quisling var også en av nordmennene som tok gjenstander fra de deporterte norske jødene. Hjemme på Gimle oppbevarte Quisling gjenstander som tilhørte den jødiske familien Wachtman. Familien på tre ble utryddet i Auschwitz.¹¹³ På bakgrunn av det Bodil Stenseth har lagt fram i sin bok mener hun det er mulig å argumentere for at Quisling visste hva som kom til å skje med jødene. Han var ikke redd for at de skulle komme tilbake og be om gjenstandene sine.¹¹⁴

Rettsaken mot Vidkun Quisling:

Etter at andre verdenskrig var over skulle man ta et oppgjør med de som hadde valgt feil side under krigen. Nå skulle tilfeldige rettssaker og grove menneskerettighetsbrudd erstattes av åpenhet, rettferdighet og lover som var forankret i en demokratisk grunnmur. Ingen rettsprosess i Norge har vært så omfattende og omstridt som landssvikeroppjøret.¹¹⁵ Det lå en forventning i befolkningen om at man skulle lage en skillelinje mellom de som hadde kjempet mot tyskerne og de som hadde valgt å støtte dem.

Aktor la ned påstand om at Quisling skulle dømmes til døden.¹¹⁶ Tiltalen mot Quisling var på ni hovedpunkter. Det alvorligste punktet i tiltalen var at han hadde gjort seg skyldig i krigsforræderi den 9.april 1940. Quisling erklærte seg uskyldig på alle punkter. Aktor skildret en politiker som var opptatt av egen makt og ambisjoner uten å ta hensyn til andres lidelse.¹¹⁷ Det var vanskelig å forstå personligheten hans og derfor var Vidkun en gåte.¹¹⁸ Quislings forsvarer, Henrik Bergh, ønsket å appellere til følelser i stedet for juss. Han prøvde å stille flere spørsmål enn svar for at retten skulle se mildere på Quisling. Under forsvarstalen hans ble myten om «gåten Quisling» etablert. Den gikk ut på at det var vanskelig å forstå hvordan Quisling var blitt tiltalt for forræderi. Han hadde hjulpet Nansen i Ukraina og reddet menneskeliv.¹¹⁹

I løpet av rettssaken ble det kalt inn 55 vitner. 48 av dem var for aktoratet.¹²⁰ Dette viste en tydelig skeivfordeling av hvem som fikk definere hvem Quisling var som person. Antallet vitner fra aktoratet viste tydelig hva flertallet av nordmenn mente om Quisling etter krigen. Det ble

¹¹² Lorentzen, *Quislings koffert*, 178.

¹¹³ Bodil Stenseth, *Quislings ran: historien om Villa Grande*. (Oslo: Press Forlag, 2017), 335.

¹¹⁴ Lorentzen, *Quislings koffert*, 182.

¹¹⁵ Aas og Vestgården, *Skammens historie*, 162-163.

¹¹⁶ Lars- Eirik Valle, *Dommen til døden: Dødsstraffen i Norge 1945-50*. (Oslo: Pax Forlag, 2004), 79- 80.

¹¹⁷ Jaklin, *De dødsdømte*, 69-70.

¹¹⁸ *ibid*, 75.

¹¹⁹ Valle, *Dommen til døden*, 81

¹²⁰ Jaklin, *De dødsdømte*, s. 73

ikke en lett oppgave for de fem vitnene og forsvareren til Quisling som skulle forsvare det han hadde gjort. Maria fikk heller ikke lov til å sitte i salen selv om hun ønsket det.¹²¹ Forsvareren til Quisling prøvde å få lagmannen Eirik Solheim erklært inhabil, fordi han var en av forfatterne av landssvikanordningen av 15. desember 1944. Protesten ble ikke hørt.¹²²

Et av vitnene som ble kalt inn under rettsaken var den jødiske legen Leo Eitinger. Han kom til Norge i 1939 for å slippe unna nazistene og mistet legelisensen i 1940.¹²³ Eitinger ble deportert med Gotenland og havnet i Auschwitz. Han fortalte i retten om kvinner og barn som havnet i gasskamrene, om arbeidsforholdene i leiren og at de måtte levere fra seg eiendelene sine.¹²⁴ På spørsmål fra forsvarer svarte Quisling at han ikke hadde hørt om gasskamrene eller behandlingen av jødene.¹²⁵ For drapene på jødene ble Quisling tiltalt for å uaktsom medvirkning til drap i stedet for å forvolde en annen død slik som i den opprinnelige tiltalen.¹²⁶

Den 10. september 1945 ble Quisling funnet skyldig på alle punktene og dømt til døden. Han anket på stedet. Høyesterett forkastet anken.¹²⁷ Quisling endte sine dager den 24. oktober 1945 på Akershus festning. Hans siste ord ble «Jeg er uskyldig!».¹²⁸

Konklusjon:

Jeg startet oppgaven med å presentere min problemstilling om hvordan Quislings ulike roller gjennom livet har preget vårt syn på han. På grunnlag av det jeg har vist i oppgaven mener jeg det er mulig å argumentere at: Vårt syn på Quisling er tydelig preget av hans valg under andre verdenskrig og at de fem krigsårene vektlegges mest for å definere hans personlighet. Dette er forståelig, fordi det Quisling gjorde under krigen er det folk flest husker i ettertid. Likevel fikk valgene han tok som nødhjulsarbeider og politiker betydning for hvilken skjebne han fikk. Selv om Vidkun var med på et viktig arbeid i Ukraina, hadde han ikke som enkeltperson like stor betydning som han hevdet i ettertid. Han var en del av et større apparat, og han hadde et distansert forhold til Nansen.¹²⁹

¹²¹ Dahl, *En fører for fall*, 588.

¹²² Valle, *Dommen til døden*, 79

¹²³ Ingar Sletten Kolloen, *Hvis vi overlever: krigens sluttspill - og de mellommenneskelige dramaene*. (Oslo: Gyldendal Norske Forlag, 2023), 168.

¹²⁴ *Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonssøn Quisling*. (Oslo: Eidsivating lagstols landssvikavdeling, 1946), 157-158.

¹²⁵ Jaklin, *De dødsdømte*, 72.

¹²⁶ Aas og Vestgården, *Skammens historie*, 169.

¹²⁷ Valle, *Dommen til døden*, 81.

¹²⁸ Dahl, *En fører blir til*, 13.

¹²⁹ Vogt, *Nansens kamp mot hungersnøden*, 288.

Hvis Quisling hadde falt fra i 1933 eller fortsatt sin karriere i politikken, kunne livet hans sett ganske annerledes ut. Det kunne også vært syn på han. Vi kunne lest om den dyktige nødhjelpsarbeideren fra Telemark som hjalp Nansen og stod opp for de svakere i samfunnet. Selv om flere i samtiden advarte mot å hjelpe sultofrene i Ukraina, valgte Quisling å si ja til å hjelpe Fridtjof Nansen. Han gikk dermed mot rådende holdninger i samtiden som advarte mot å gi hjelp til kommunistene, fordi man ikke visste sikkert om hjelpen ville nå de som trengte den mest. Quisling kunne også blitt stående igjen som en kontroversiell forsvarsminister som var en splittende figur i norsk politikk, og vi kunne lest om skandalene som preget tiden til «forsvarsminister Quisling».

På bakgrunn av det jeg har vist i delen om Quisling som politiker, er det enkelte deler av hans tidlige politiske karriere som ikke har fått like stor oppmerksomhet. Selv om Quisling kun var forsvarsminister fra 1931–1933, er dette en forsmak på hvordan han kom til å bli som politiker senere i livet. Derfor stiller jeg spørsmål med Trude Lorentzens vurdering å kalle disse to årene for et blindspor.¹³⁰ Quisling viste allerede som minister at han ikke respekterte visse spilleregler i det norske demokratiet. Han vurderte å begå statskupp mot statsminister Jens Hundseid, og syntes det var for mye konflikter internt i de politiske partiene til at man kunne komme fram til gode løsninger. Tiden hans som forsvarsminister viste også at han var opptatt av egne politiske ideer og hva som var mest gunstig for seg selv. Det er ingen tegn på at Vidkun hadde politiske ambisjoner på vegne av Bondepartiet eller for politikken som de førte.¹³¹ Grunnen til at Quisling kom til makten i 1940 var at han begikk statskupp og kastet en demokratisk og lovlig folkevalgt regjering. Selv om NS ikke hadde de beste valgresultatene å vise til, tok de makten i Norge under krigen.

De fem krigsårene har blitt hengende over Quislings ettermæle som en mørk skygge. Han skrev seg inn i norsk historie da han begikk verdens første statskupp over radio den 9.april. Under og etter krigen ble etternavnet til Vidkun selve skjellsordet på en landsforræder i Norge og Europa. Selv om han hadde makten i Norge under krigen, ble han ikke det samlende symbolet for det norske folk. Lærerne og prestene protesterte mot lovene han vedtok og viste at de ikke støttet NS-regimet. Quisling har også blitt kritisert for hans rolle under deportasjonen av de norske jødene og at han visste mer enn han ga uttrykk for. Vidkun ble dømt til døden for sine handlinger under krigen, selv om han hevdet at han var uskyldig. Selv om man ikke får alle svarene for å besvare på gåten Quisling, er det tydelig at hans person og ettermæle lever videre.

¹³⁰ Lorentzen, Quislings koffert, 73.

¹³¹ Forr, Hegge og Njølstad *Norske statsministere 1873-2010*, 190.

Det er fortsatt en gåte hvordan prestesønnen fra Telemark gikk fra å være nødhjelpsarbeider til å bli Norges mest kjente landssviker.

Bibliografi:

Primærkilder:

Quisling, Maria. *Dagbok og andre etterlatte papirer*. Redigert av Øistein Parmann. Oslo: Dreyer Forlag, 1980.

Straffesak mot Vidkun Abraham Lauritz Jonsson Quisling. Oslo: Eidsivating lagstols landssvikavdeling, 1946.

Sekundærkilder:

Applebaum, Anne. *Rød sult: Stalins krig mot Ukraina*. Oversatt av Rune R. Moen. Oslo: Cappelen Damm, 2018.

Cambridge Dictionary. «*quisling*.» 10.05.24.

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/quisling>

Dahl, Hans Fredrik. *Vidkun Quisling: En fører blir til*. Oslo: Aschehoug, 1991.

Dahl, Hans Fredrik. *Vidkun Quisling: En fører for fall*. Oslo: Aschehoug, 1992.

Dahl, Hans Fredrik. *Quisling: en norsk tragedie*. Oslo: Aschehoug, 2004.

Dahl, Hans Fredrik. *Quislings nettverk*. Oslo: Aschehoug, 2015.

Forr, Gudleiv, Per Egil Hegge og Olav Njølstad. *Mellom plikt og lyst: norske statsministere fra 1873-2010*. Lysaker: Dinamo Forlag, 2010.

Jaklin, Asbjørn. *De dødsdømte: 25 menn. 25 henrettelser. Et oppgjør*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2011.

Karcher, Nicola. *Kampen om skolen: nazifisering og lærernes motstand i det okkuperte Norge*. Oslo: Dreyer Forlag, 2018.

Kolloen, Ingar Sletten. *Under krigen: Vi må ikke falle*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2019.

Kolloen, Ingar Sletten. *Under krigen: Nå må vi tåle alt*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2021.

Kolloen, Ingar Sletten. *Hvis vi overlever: krigens sluttspill- og de menneskelige dramaene*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 2023.

Lorentzen, Trude. *Quislings koffert: i fotsporene til en forræder*. Oslo: Kagge Forlag, 2022.

Olstad Finn. *Den store forsoningen: norsk historie 1905-1945*. Oslo: Dreyer Forlag, 2019.

Stenseth, Bodil. *Quislings ran: historien om Villa Grande*. Oslo: Forlaget Press, 2017.

Thorsdal, Geir. *Quislings biskoper: en norsk kirke i nazismens tjeneste*. Oslo: Kagge Forlag, 2017.

Vaale, Lars-Eirik. *Dommen til døden: dødsstraffen i Norge 1945-50*. Oslo: Pax Forlag, 2004.

Vogt, Carl Emil. *Nansens kamp mot hungersnøden i Russland 1921-23*. Oslo: Aschehoug, 2007.

Vogt, Carl Emil. *Fritjof Nansen: mannen og verden*. Oslo: Cappelen Damm, 2011.

Østbye, Haldis Neegård. *Jødeproblemet- og dets løsning*. Oslo: Eget Forlag, 1939.

Aarebrot, Frank. *200 år på 200 sider: En kavalkade over Norges historie etter 1814*. Oslo: Kagge Forlag, 2014.

Aarebrot, Frank. *Krigen på 200 sider: Norge under annen verdenskrig*. Oslo: Kagge Forlag, 2018.

Aas Sigmund og Thomas Vestgården. *Skammens historie: Den norske stats mørke sider 1814-2014*. Oslo: Cappelen Damm, 2014.